

N. IORGA

ȘTEFAN CEL MARE și MIHAI VIȚAZUL

ca întemeietori ai Bisericii
Românilor
din Ardeal

× INSTITUTUL GRAFIC × MUMERVA × ×

ȘTEFAN-CEL-MARE ȘI
MIHAI-VITEAZUL CA ÎNTEMEIE-
TORII BISERICII
ROMĂNILOR DIN ARDEAL

N. IORGA

ȘTEFAN-CEL-MARE

ȘI

MIHAI-VITEAZUL

CA ÎNTEMEIETORII BISERICII
ROMÂNILOR DIN ARDEAL

BUCUREȘTI

—
Institutul de arte grafice și Edi-
tură MINERVA, Str. Regală, 6

1904

**Ștefan-cel-Mare, Mihai Viteazul și
Mitropolia Ardealului.**

I.

Astăzi poporul român de pretutindenă își amintește de Ștefan-cel-Mare, Domn al Moldovei, ocrotitor și mândrie a Românimii din timpurile sale și din toate timpurile. În câte locuri de pe pământul românesc n'a călcat oastea sa biruitoare mai în totdeauna, și neînfrântă în suflet totdeauna, păstrînd ast-fel simburile biruințelor viitoare !

Dar el n'a fost numai un războinic, și încă mai puțin un luptător împotriva oricui, numai de dragul încăierărilor viteze. Dacă astăzi Românii văd această culme mai presus decît toate culmile celelalte, dacă-și înfățișează

pe Ștefan străbunul ca pe marele Împărat din basme, aceasta e pentru socoteala lui bună și cuminte. Fierul săbiei lui a fost ca fierul plugului, care spintecă pământul numai ca să rodească. Din brazda trasă de dînsul, aŭ răsărit așezăminte, care n'aŭ pierit, ci se țin pănă astăzi, unele schimbate, desăvîrșite cu vremile.

*
* *

Pe Romîni din Ardeal Domnia lui Ștefan îi privește de-a dreptul. El a fost, în adevăr, acela care li-a dat singurul mijloc de înțelegere, de recunoaștere între sine pe care-l puteau avea: Biserica. Ei nu mai aveau nobilime, căci prin biserica preotului latin ea trecuse în castelele domnilor unguri și la Curtea Regelui. Ei n'aveau *dreptăți* — așa se ziceau privilegiile odinioară — și, dacă te uiți cu cît de puțină nepărtinire, bieții oa-

menii n'aveau nici dreptate. Ei n'aveau, ca Sașii, cetății, ei n'aveau meșteșuguri, care de negoț, bani strînși. În cele mai multe părți n'aveau nici pământ, și ajunseseră a fi șerbii acolo unde domniseră odinioară.

Sărmanii oameni!

Dar pentru oamenii foarte sărmani este, ca o mîngîiere din urmă, nădejdea la Dumnezeu. Și pe Dumnezeu cei umili îl văd numai prin acei cari vorbesc, din chemare, despre dînsul. O cîntare de preot în ușa altarului li se pare solie venită, atunci și anume pentru dînșii, din Cer, și un Scaun de Vlădică, fie și un biet Scaun aspru, tăiat cu ciocanul din piatră, înfățișează în ochii lor tronul Dumnezeirii care păstorește, judecă și răsplătește.

Să-și aibă un Vlădică — aceasta putea să fie cea mai mare și mai sfîntă dorință a Romînilor de peste munți.

Până la Ștefan-cel-Mare, iată ce episcopi se pomenesc în părțile ardelenene.

Cînd Ioan Corvinul din Uniedoara, fiul de țeran român Ioan al lui Voicu, căruia toți Răsăriteni îi ziceau Iancu-Vodă, văzînd în el ca un arhanghel al Creștinătății luptătoare, cînd decî Ioan Corvinul stătea sub zidurile Belgradului, atacat de marele Sultan Mohammed al II-lea la 1456, un preot care-și zicea Vlădică, umbla prin Ardeal. El se numia Ioan de Capha. *Capha* e Caffa, capitala Crimeii genovese. În Caffa erau mulți Răsăriteni, dar numai Armeni și Greci. Romîni se întîmpină numai ca ostași, și în timpuri mai tîrzii. Grecii din Caffa n'aveau episcop, dar pentru dinșii stăteau acolo de sigur popi și protopopi. Caffa era în legături de negoț zilnice cu Moldova, și mulți locuitori din Caffa mergeau până la Suceava, unde în

1456 domnià Petru Aron, care a închinat țara Turcilor. De sigur prin Moldova a venit clericul Ioan din Caffa în Ardeal. El nu stătea aici nicăiri, neavînd casă, nici mănăstire unde să se oploșească. Străbătea satele, mormăind grecește și blagoslovind. Țeraniî îi zicea, firește, *Vlădica*. Dacă voim să avem o închipuire adevărată despre el, să ne gîndim la vestitul Visarion Sarai, care, la începutul veacului al XVIII-lea, a străbătut Ardealul apusean, în sunetul clopotelor și supt filfiitul prapurelor, chemînd la lupta împotriva Unirii cu Roma.

Ajutătorul lui Ioan Corvinul în lupta cu Turcii era călugărul franciscan, făcător de minuni și sfințit după moarte, Ioan din Capistrano, în părțile Neapolei. Acesta îndemnă pe Corvin, care era catolic și bun catolic, să stîrpească schisma «grecească» din Ungaria. Ioan de Caffa fu prins, tocmai

precum Visarion mai târziu a fost prins de Austriaci, dar, în loc să fie luat pe furiș de supt ochii celor ce credeau în menirea lui sfântă, Ioan trebui să se ducă la Roma, spre a se îndreptăți și a învăța ce este adevărata credință creștină. Aici se încheie rostul lui: cunoscându-l, vom zice că el n'a fost nici Român, nici Vlădică românesc.

2) Al doilea Vlădică românesc se chema Macarie de Galați. Acești Galați sînt în părțile Bistriței ardelenne, lingă Moldova. El fusese călugăr la mănăstirea Sfîntului Chiprian din Constantinopol și se ținea de Unirea pe care Împăratul bizantin și patriarhul său o încheiaseră în Roma la 1439. El avea, pentru aceasta, moșii prin părțile ungurești de către Tisa și venituri asigurate de la toți Romîni de supt Coroana Ungariei. Cîrmuirea, represintată atunci prin Regele Matiaș, care era și el catolic și se simția Ungur, îl o-

crotia, cum se vede din două măsurî luate pentru folosul lui, la 1466 și 1469. Cea d'întăiū e decî cu un an înnainte de înfîngerea lui Matiaș, de către Ștefan-cel-Mare, cealaltă cu doi ani mai apropiată de noi. Nu e *do-
vadă* că Macarie să fi fost Romîn. Credința pe care o înfățișa el, era o credința străină. Acest al doilea Vlădică era impus Romînilor de aceia cari li impuneaū toate greutățile. Țe-
ranul romîn din Ardeal n'avea încă nici-un Vlădică.

3) Un al treilea Vlădică pomenit între Romîniî din Ardeal e Marcu. El se afla la 1489 în marele sat Feleac lîngă Cluj, care putea fi privit atunci ca o Capitală a Ardealului. Satul era românesc, și locuitoriî lui păziaū ma-
rele drum de negoț. Marcu era un Grec, care fugise din țara lui, înnainte cuceririî turcești. El veni între Romîni ca un oaspete și cumpără casa popiî

din sat, care se chema Vlad; el crescua și pe feciorul popii, Danciul, care se călugări prin îndemnul lui, numindu-se ieromonachul Daniil. Marcu n'a părăsit nici-odată adăpostul lui. După dînsul, Daniil și un frate al său, Petru, moștenind de la musafirul grec știință de carte și odăjdii archierești, își ziseră Vlădică. Ei slujiră însă numai în biserica Sfintei Paraschive din satul lor. Ioan feciorul lui Danciul, nu-și mai zise decît preot, «popă».

Deci al treilea Vlădică era un Grec, care n'a păstorit în Ardeal. El poate fi asemănat cu alți episcopi de felul lui, cari se întîlnesc dincoace de munți: în Tînganul, în Argeș, în Strehaia, și cari se bucură chiar de oarecare drepturi episcopale, ce se credea datorite față de un cleric străin de distincție. Nici el n'a fost Vlădică statornic și Vlădică românesc.

II.

Dar la 1475 Ștefan-cel-Mare capătă de la Matiaș Corvinul, către care se îndreptase în marea primejdie ce-l amenința din partea Turcilor, cetatea Ciceiului, care stăpînește tot unghiul nord-ostic, bistrițean al Ardealului. Aici își puse ostașii și pîrcălabii. De cetate, după obicei, erau alipite și sate, șezeci de sate, de unde se luaă hrana, lucrătorii, iobagii. Pentru toți aceștia trebuia o slujbă bisericească potrivită. Colonia avea nevoie, nu numai de un conducător politic și militar, ci și de unul duhovnicesc. Apoi, oricare ar fi fost părerile timpului despre rostul neamului în dezvoltarea unei țeri și în împuternicirea

unei dinastii, Romîniî lui Ștefan trebuie să fi văzut cu bucurie că de jur împrejur, până în Secuimea de jos și până în Rutenimea de sus, amîndouă foarte depărtate, umblă tot Romîni, în port românesc, cu graiū românesc. Acești Romîni avuseră odinioară popi cari aduseseră un mare folos limbii românești prin cea d'întăiū tălmăcire pe limba poporului a cărților sfinte.

Deci pentru dînșii Ștefan clădi o mănăstire, încă una pe lingă atîtea care aū fost întemeiate de el, în Moldova, în Țara-Românească: la Rîmnicul-Sărat, unde se luptase. După obiceiul său el alese un loc potrivit prin frumuseța lui, pe Someș, mai jos de tîrgul unguresc al Dejului. Ea se numi mănăstirea Vadului, după satul Vad, care și el își iea numele de la un vad pe apa Someșului (ungurește satul se chiamă Kolostor-Vád, adecă mănăstirea, *Cloșterul-Vadul*). Un archeolog

ungur vestit, care a fost pe acolo, spune că biserica Vadului e de pe la începutul veacului al XVI-lea: ar fi bine s'o cercetăm, și am găsi de sigur că tipul clădirii e acela, foarte bine cunoscut, și cu neputință de confundat, al edificiilor religioase de la Ștefan.

Pe vremea lui Petru Rareș, fiul și al treilea urmaș al lui Ștefan, în Vad era Vlădica Anastasie. Petru-Vodă lărgise foarte mult stăpînirea moldovenească în aceste părți, luînd Ungurașul, orașul Rodna și marea cetate a Bistriței. El a dăruit lui Anastasie două sate, pe lingă cele două pe care le avea «de la Voevoziî de mai de mult», spune un act de cercetare din 1553. Anastasie îl întovărăși în luptele și în pribegia sa din Ardeal. El era de mai mult timp Vlădică, și mănăstirea în care stătea ca egumen avea, cum am văzut, donații mai vechi.

Cunoaștem din fericire și numele

înnaintașilor săi: Varlaam, în 1527, Ilarion în 1523, poate, de sigur în 1532. Ajungem astfel prin mai multe argumente la același rezultat statornic. Să-l spunem și astăzi:

Ștefan-cel-Mare a făcut cea d'întăiu mănăstire românească pe pământul Ardealului (cea din Peri, întemeiată de fiii lui Sas sau Sasul-Vodă al Moldovei, de'naintea lui Bogdan, se află în *Maramureș*). El i-a dat un păstor românesc, care a fost, de sigur, recunoscut și de Regele prieten. Acest păstor a avut urmași: pe Varlaam, pe Ilarion, pe Tarasie, în 1546, și pe Gheorghe, în 1550. Toți atîrnă de Moldova, sînt aleși de Domn, hirotonisiți de Mitropolitul Moldovei și recomandați de scrisori domnești către puterile din Ardeal.

Noii Vlădicî aveau deci tot ceea ce lipsia celorlalți: naționalitatea românească, o locuință potrivită și sta-

tornică, admiterea de guvernul Ardealului și de cetățile din această țară și legătura ierarchică cu Romîni de dincoace.

III.

Și Țara-Românească veni la rînd pentru a lucra la întemeierea Mitropoliei ardelene.

De mult încă, Domniile ei aveau Făgărașul și Amlașul. Cea d'întăiu feudă rămase trainică în mîinile lor. Și aici era, va să zică, o colonie românească, avînd locuitori și dregători munteni. Și aici vor fi fost destui preoți pentru a îngriji de nevoile lor sufletești. Dar nici-unul dintre Domniile Țerii-Românești n'avu puterea, nici aplecarea spre întemeierea de așezăminte, care trebuia să se înnalte și aici o mănăstire, pentru ca un Vlădică sfințit de Mitropolitul din Argeș să slu-

jească, în veșminte strălucite, cu mitra arhierască pe cap, înaintea supușilor Domnului român de peste Carpați. Neagoe-Vodă, marele clăditor de lăcașuri sfinte, înaintașul său, Radu-cel-Mare, pe care iarăși îl lăuda tot Răsăritul pentru prinosul de mănăstiri ce adusesese lui Dumnezeu, nu se gândiră la ce scînteiasă în mintea înțeleaptă, prevăzătoare de viitor a lui Ștefan-cel-Mare. Doar că Neagoe a ajutat prefacerea bisericii românești din Șcheiul Brașovului.

Dar pe vremea cînd domniă acest Neagoe, un fiu de Domn, născut în satul Afumați, din Ilfov, Radu, fiul lui Radu-cel-Mare, se oploșia în Ardeal. El merse pînă la Buda, încă pe timpurile bătrînului rege Vladislav, decî înaintea de 1523, ca să-și arate drepturile și să ceară ajutorul trebuitor ca să tragă folos din ele. Împotriva cumintelui și bunului creștin Neagoe

regii unguri n'aveau nici-un cuvînt să sprijine o năvălire. Decî i se dădu lui Radu un loc de aşteptare în satul Gioagiul-de-Sus, lingă Alba-Iulia, loc care fu schimbat mai tîrziu cu dania satelor vecine Stremţ şi în urmă Vinţul şi Vurperul, locuite tot de Romîni. Pentru aceste moşii Radu, acel Domn care a sfîrşit mîndra mănăstire de la Argeş, făcu o altă mănăstire în Gioagiul-de-Sus. Egumenul de acolo, adus de sigur din Ţara-Românească, luă, după obiceiul străvechiu al Romînilor ardeleni, titlul mai mare de Vlădică şi sfinţi preoţi după dreptul episcopal. Numele celor d'intăiu episcopî-egumeni nu le cunoaştem.

La 1557 însă era Domn muntean Pătraşcu-cel-Bun, tatăl lui Mihaï Vi-teazul. El intrase de două ori în Ardeal, şi ajutase pe regina văduvă Isabela să ia puterea în numele fiului ei Ioan, Sigismund Zápolya. «Crăiasa»,

care se așezase în Gilău până să iea de la episcopul din Alba-Iulia acest oraș, făcînd din el Scaunul principilor celor noi ai Ardealului, avea față de Pătrașcu o datorie de recunoștință. De sigur că numai cu gîndul la dînsul, ea recunoscuse ca episcop pe egumenul Cristofor din Gioagiú.

Despre această episcopie nu se mai aude nimic, o bucată de vreme. Venind la însemnătatea ei, ea era o a doua episcopie românească, avînd ca reședință o mănăstire domnească, bucurîndu-se de recunoașterea guvernului ardelean. Erau astfel două eparhii, care nu se cunoșteau și nu se recunoșteau între ele.

IV.

Pe la jumătatea veacului al XVI-lea Reforma religioasă era stăpînă pe Ardeal. Deocamdată, Sașii și Ungurii se înțeleseră în ura față de catolicismul corupt. Apoi ei se despărțiră: Ungurii, în frunte cu «Craiul» Ioan-Sigismund, se aleseră calvinii, pe cînd Sașii rămîneau luterani.

Și unii și alții se gîndiră să cîștige pe Romîni. Sașii întrebuițară cei d'întăiu tipărirea Catechismului și a Cuvîntului Sfînt în românește, tocmind pentru aceasta pe diaconul muntean pribeag Coresi. Calvinii aveau și alt mijloc de înrîurire : ei puseră în

fruntea Bisericii începătoare a Romînilor episcopii calvină, superintendență.

Cel d'întăiu episcop calvin pentru Romîni a fost numit la Gioagiū în locul lui Sava, care venise după Cristofor. El se chema Gheorghe de Sîngiordz și fusese sprijinit de cunoscutul Melchior Balassa. Dar căderea acestuia, care trădase, trecînd la Germani, aduse căderea lui și așezarea lui Sava din nou în Scaun. Aceasta se făcu în 10 April 1562, cînd Ioan-Sigismund recomandă iarăși pe Sava clerului românesc din districtele Hațeg și Caransebeș.

Al doilea se întîmpină între 1560 și 1569. I se zice Gheorghe de Sîngiordz. Aceasta nu înseamnă alta decît că stătea în satul Sîngiordz, un mare sat românesc din părțile Bistriței. Nu staū la îndoială să spun că el nu e altul decît Gheorghe episcopul

de Vad, numit la 1550 de Ilie-Vodă Rareș.

În 1566 egumenul de la Neamț care a scris o cronică slavonă, Eftimie, fugia în Ardeal, după ce fusese învins pretendentul la Domnie, pe care îl sprijinise, Ștefan-Vodă Mîzgă. El rătăci un timp ca pribeag. În 1572, primăvara, Ioan-Vodă, căruia i s'a zis cel Cumplit, ajunsese Domn al Moldovei, în locul lui Bogdan-Vodă, al cărui tată, vestitul Alexandru Lăpușneanu, gonise și prigonise pe Eftimie. Ioan avea, ca orice Domn moldovelesc, dreptul de a numi un Vlădică la Vad. El va fi stăruit pentru Eftimie. În adevăr, Gheorghe de Sîngiordz plecase din mănăstire, și el se vede lângă Alba-Iulia, în satul Teiuș. În Ardeal nu mai domniă calvinul Ioan Sigismund, ci Ștefan Báthory, care n'avea nici-o tragere de inimă pentru Reformă. Eftimie fu numit. El se sfin-

țise la Ipek în Serbia mai de mult. Întărirea lui se orînduiește însă în acest an 1572.

Ioan-Vodă făcu pe Mitropolitul său să fugă și osîndi la moarte pe Gheorghe episcopul de Roman. Eftimie fu chemat pentru a săvîrși caterisirea acestuia, și el îi luă locul, în 1574. Căderea apropiată a lui Ioan îl goni însă din nou în Ardeal. Aici păstori el, de sigur tot din Vad, pînă la moarte. Urmașul lui prin 1585 a fost Spiridon, de bună seamă tot un Moldovean, hirononisit în Moldova. Puterea lor se întinse asupra Ținuturilor Turda, Cluj, Dobica, Solnocurile amîndouă și Crasna, fiind astfel mai mult episcopi ai Bistriței și Maramureșului. Principii Ardealului din familia Báthory li recunoscără această însușire. Eftimie era ortodox, Spiridon era poate aplecat spre calvinism, cu toate că focarul acestuia pare a fi fost în Apus: în

Uniedoara, în comitatul Albei, în Hațeg și în Banat.

În locul lui Eftimie se numise în 1574 un Cristofor, pe care nu l-aș admite că e același cu vechiul Cristofor din Gioagiu, de sigur mort atuncea; stăpînirea lui duhovnicească va fi fost îndată zădărnicită prin sosirea lui Eftimie îndărăt.

V

Pe acest timp se păstra încă episcopia calvină, întemeiată de Gheorghe de Singiordz. Ea își ținea și reședința cea veche lângă Alba-Iulia, care era acum *de puțin* timp Scaunul principilor.

În Lămcram, sat din aceste părți, găsim odată pe «superintendentul» Pavel Tordași, al cărui nume înseamnă: din Tordaș, alt sat vecin. El adună sinoade, predică, stăruie să se tipărească cărți românești încă din 1569: marele său sinod se ține în apropiere, la Aiud.

Cînd, pe la 1579, muri Pavel, Mihail Tordași, poate fratele său fiul său, îi luă locul: cum se vede, sînt ace-

leași împrejurări de moștenire a puterii episcopale, ca și cu episcopii din Feleac. Numai cît aici se adăugi o alegere din partea preoților trecuți la calvinism în această regiune, și printre cari stăteau în frunte protopopul din Uniedoara și predicatorii din Brașov, Lugoș și Caransebeș.

Mihaï se găsește ultima oară la 1582.

Aici se oprește istoria superintendenței calvine pentru Romîni ; ea are o mare însemnătate, din punctul nostru de vedere, pentru că a întărit și mai mult recunoașterea unei episcopii românești din partea guvernului ardelean, fiindcă a apropiat pe episcop de reședința principelui — dintr'un act tipărit de D. N. Dobrescu, în «Luceafărul», II, se vede că cei doi Tordași aveau chiar o casă lângă Alba-Iulia — și fiindcă a dus desvoltarea Bisericii noastre din Ardeal către *unitate*.

VI.

Încă din 1579 căpătă sfințire în Țara-Românească un nou Vlădică, Ghena-
nadie. El se întîmpină tot prin părțile
de miazăzi. De sigur că reședința lui,
care nu putea fi nici la Vad, nici
lîngă Alba-Iulia, a fost în mănăstirea
cea de-a treia pe care Domniî romîni
aũ întemeiat-o în Ardeal.

Innălțarea ei se datorește Zamfirei,
fata lui Moise-Vodă Munteanul și poate
moștenitoarea moșiei lui Radu de la Afu-
mați în regiunea Mureșului. Femeie
foarte bogată și influentă, ea și-a veșnicit
numele prin clădirea frumosului lăcaș
al Prislopului, lîngă Silvaș, în Țara
Hațegului, lăcaș care a stat în picioare

pînă în veacul al XVIII-lea. Aici se va fi dat locuință lui Ghenadie, care, hirotonisindu-se la Tîrgoviște, arată punctul său de plecare și îndreptarea sa.

El își zice «Mitropolit a tot Ținutul Ardealului și al Orăzei», cum nu-și mai zisese vre-un păstor sufletesc al Romînilor. Cărțile ce tipărește aŭ stema Báthoreștilor pe ele. Lămurirea e următoarea : după Ștefan și Christofor Báthory venia, cu tînărul fiu al acestuia din urmă, vremea catolicismului. Episcopia calvină fu lăsată cu intenție să cadă, sau doborîta violent de principele nou. În 1579, Iesuiții, cari creșteaŭ, căpătară privilegiu în Ardeal ; goniți în 1588, de o dietă, ei revin în 1595. Un nou episcop de Alba-Iulia, Dimitrie Naprágy, își făcu intrarea în capitala Ardealului și luă catedrala din mînile calvinilor. În 1585 după moartea lui Ghenadie, se alegea Ioan din Prislop, și el din aceiași mă-

năstire a Doamnei Zamfira. Formulele de cancelarie calvine ale numirii sale n'au nici-o valoare: ele represintă trecutul. Ioan merse la Tîrgoviște și căpătă hirotonisirea de la Mitropolitul de acolo.

Peste zece ani, Mihaï-Vodă ajunse Domn muntean, acel Mihaï atît de viteaz, încît am putea uita une ori că a fost și cuminte. Cum se va dovedi, de altminterea, că a fost, și în rîndurile următoare.

Căci lui nu-î păstra soarta numai gloria mare, dar trecătoare, a stăpînirii în Ardeal, ci și gloria, mă puțin văzută, deocamdată, dar trainică pentru vecii vecilor, a întemeierii Mitropoliei ardelen.

VI.

În 1595, pe cînd aștepta ciocnirea cu Turcii, Mihai, strîmtorat, încheie un tratat de supunere față de tru-fașul și ușuratecul Sigismund Báthory. Între acei cari-l negociaseră, erau cei trei episcopi munteni, și, dacă ei trecură cu vederea alte dorinți ale Domnului, ei izbutiră a pune în învoiala de la 20 Maiu 1595 că: «toate bisericile românești din țara Măriei Sale lui Sigismund Craiul vor fi supt judecata și despusul (sub iurisdictione vel dispositione) Mitropolitului din Tîrgoviște, după dreptul bisericesc și orînduiala țerii aceleia (Țara-Romă-

nească), și preoții își vor putea strînge veniturile lor îndatinate și obișnuite».

Cu bucurie am simțit acum cîtiva ani însemnătatea acelei clause, care dădea putere de drept, recunoscut și de puterea politică din Ardeal, vechiului obicei din vremea episcopiei din Gioagiū, pe care-l înnoiseră mai de curînd Ghenadie și Ioan.

Și însemnătatea hotărîrii era cu atît mai mare, cu cît nu mai era vorba acum de o singură episcopie ardeleană supusă Tîrgoviștei, ci de toate «bisericile românești din țara Craiului». Ghenadie, luînd titlul de Mitropolit, care supunea perivalul din Vad, și Sigismund, închizînd era calvină, făcuseră cu putință o astfel de decizie.

Ioan căpătă toată moștenirea «superintendentilor» suprimați, decî și casa de pe deal lîngă Alba-Iulia, de care vorbește hotărnicia din 1581,—dacă Ghenadie n'o căpătase chiar el, înainte de

aceasta. Casa n'avea lîngă ea o biserică sau o mănăstire, căci clădirea ei ar fi fost cu neputință pe vremea Calvinilor. Tot cu neputință ar fi fost și mai tîrziu, cînd catolicismul, reprezentat prin Naprágy, se întări, supt dinastia imperială germană. Romîni se folosiră de clipa schimbării religioase ca să-și strecoare înnoirea. Ioan de la Prislop se apucă de lucru, cu voia lui Mihaï, ceia ce se spune lămurit de Naprágy, într'un memoriu către Împărat. În toate actele de întărire ale Domnilor munteni către această biserică se spune că Mihaï a fost ctitorul ei. Hramul era al «Treimii» arhanghelilor, între cari e și arhanghelul Mihail.

Cînd Mihaï luă, în toamna anului 1599, Ardealul, Ioan de Prislop îi ceru și mai mult, sau Mihaï îi dăruie acest dar fără să-l mai întrebe. El făcu din casa superintendenților calvinii o

reședință de Mitropolit ardelean al Romînilor, din biserica sa o catedrală archiepiscopală și-i făcu daniî întinse, pe care le supuse jurămîntului Statelor provinciei. De acum înnainte, Ioan luă titlul de Archiepiscop și Mitropolit al Bălgradului, Vadului, Silvașului, Făgărașului, Maramureșului și al episcopilor din Țara Ungurească.

Iată lămurirea acestui titlu: Bălgradul e noua Mitropolie. Până atunci nu fusese măcar episcopî romîni în Bălgrad. Bălgradul fusese, după vicisitudinile stăpînilor, al catolicilor, supt regîi catolicî, al calvinilor supt Ioan-Sigismund calvinul, al catolicilor iarăși supt Sigismund Báthory; acum — fără a se goni Naprágy, ajuns episcop unguresc fără credincioși —, el ajunse centrul religios al Romînilor supt Romînul Mihăi-Vodă.

În Vad, Mihăi găsi, la cucerirea sa — cum se vede după un act de ho-

tărnicie pe care l-a făcut cunoscut dăunăzi părintele canonic Bunea —, pe un «Vlădică sîrb Ioan Cernai». Acesta luase locul lui Spiridon calvinisantul, care nu se va ivi iarăși decît mai tîrziu, la 1608. Mihaî nu adusese pe Cernai, trimes poate din Moldova, de Ștefan-Vodă Răzvan, a căruî văduvă, Marinca avea pe atunci pămînturi în apropiere, dar el nu-l goni. Însă îl supuse Mitropolitului său, lui Ioan.

În Silvaș nu mai era alt episcop. El, Ioan, era Vlădica de Silvaș, ajuns Mitropolit.

Făgărașul, vre-o protopopie calvină pînă atunci, fusese supus lui Ioan încă din Iunie 1595, de Guvernul ardelean maghiar.

În Maramureș, Mihaî puse pe Sirghie din Tismana. El a stat la Muncaciū, în locul Vlădicăi rutean ce va fi fost pînă atunci.

«Episcopiî ungurî» puteau fi pro-

topopii din Banat sau orice alți Vlădici ortodoxi, din orice parte a Ungariei, sau, mai bine, a Ungariei din «comitatele exterioare», pe care le reclamă Mihaï.

* * *

Unii cărturari ardeleni, cari țin la trecutul cu fantasme frumoase, uitînd că frumuseța cea bună se razimă pe adevăr, au atacat, cu convingere și violență, părerea de mai sus. Neținînd seamă de mărturia lui Naprágy, despre clădirea bisericii din Alba-Iulia, de începerea pomelnicului cu numele lui Ioan, de amintirea statornică a documentelor de danie muntene despre ctitoria lui Mihaï, de cîrja pe care Mihaï o dăruie lui Ioan, de hramul bisericii mitropolitane și, mai ales, de întreaga dezvoltare a împrejurărilor, — ei au declarat că mențin, ca buni Romîni și istorici mai buni decît cei ce au exprimat, independent unul de altul, pă-

rerea contrară¹ că a fost o veche Mitropolie românească în Alba-Iulia, care se constată documentar în veacul al XV-lea.

Iată însă ceva care va închide polemica pentru orice învățat, pentru orice om cinstit.

Se știe că Mihaï a pus să se scrie, prin Logofătul său Teodosie, cronica Domniei sale: din această cronică se păstra partea de până la anul 1597, tradusă în latinește și publicată de Silesianul Baltazar Walter.

Însă un fiu de Domn român, Petru Movilă, care stătuse în Țara-Românească de la 1618 la 1620 pe lângă alt Domn român, fratele său Gavril, a cetit acolo «leatopisețul muntean», în partea-î pierdută astăzi. El a găsit în el povestirea

---

¹ Părintele Bunea a spus-o în același an 1902, când tipăream studiile de istorie bisericească ardeleană în *Noua Revistă Română*.

întemeierii Mitropoliei din Alba-Iulia. Pentru a ști și mai bine, el a întrebat mai târziu și pe boierii cari fusese cu Mihaï peste munți, pe Hrizea Vistierul, apoi Mare-Logofăt, și pe Dragomir Pitarul, apoi Mare-Vornic. Din scrisul și din spusa lor iese limpede că Mihaï a făcut Mitropolia ardeleană. Iată ce spune chiar Petru Movilă :

Cînd Mihaï Voevod, Domn al Țerii-Românești, izgonind pe Batăr Andreiaș, a luat schiptrul Voevodatului ardelean, a venit în cetatea de Scaun, anume Bălgradul și a voit să zidească o biserică pravoslavnică acolo în cetate. Dar preoții și orășenii și toți boierii, fiind de lege latină, nu-î învoiaă să zidească, spuind că ei sînt de lege pravoslavnică și drept aceia nu vreaă să aibă în cetatea lor biserică de altă lege. Domnul li-a zis : « voi nu sînteți mărturisitori ai credinții celei drepte, căci n'aveți darul Sfîntului Duh în biserica voastră ». [Ei aă zis :] « Noi sîntem pravoslavnică și avem puterea adevărată a darului Sf. Duh, pe care sîntem gata cu ajutorul lui Dumnezeu a o dovedi oricînd ». Ei voiaă să arăte aceasta în ceartă de cuvinte și în dovezi. Iar

el a zis : «Nu, nu cu ceartă, ci cu fapta voi să dovediți sau eă voiă dovedi spre încredințarea tuturoră». Atunci eă aă zis : «Cum va trebui să dovedim altfel ? Nu se poate în alt chip, decăt să arătăm cu cuvântul Sfintei Scripturi». Atunci el a zis : «Cearta de cuvinte e o osteneală fără capăt, dar, fără ceartă, vom putea dovedi, cu ajutorul lui Dumnezeu, cel ce ajută răpede. «Să mergem», spune el, «în mijlocul cetății și acolo să aducă apă curată, și archiereul mieă cu preoții lui să o sfințească de față cu toți ; tot astfel și ai voștri să facă acolo, din partea lor, și, după ce o vor sfinți, să o punem și să o închidem în vase deosebite, pecetluind și eă și voi cu pecetile voastre și apa și ușile bisericii. Și decă a cui apă va rămânea nestricată, ca și când atunci ar fi luată din izvor, legea aceluia este cea dreaptă, iar a cui se va strica, și legea să-i fie rea. Căci, dacă apa mea va rămânea nestricată, după cum nădăduiesc în Dumnezeu că va să fie, să-mă îngăduiți, fără vorbă, să zidesc biserica, iar, de nu, nu voiă zidi, așa cum voiți voi».

Atunci cu toții cu un glas aă strigat : «Bine, bine, așa să fie». Dimineața a ieșit Domnul cu toți boierii și cu Curtea sa în piață, după obiceiă, cu litanie, și episcopul și preoții cu crucea, cu făclii și cu cădelnițe, și, stînd în-

tr'un loc, aũ făcut sfințirea cea mare a apei, rugându-se toți cu lacrãmi și suspinuri, ca sã proslãveascã Dumnezeũ credința pravoslavnicã, iar pe cei cu lege rea sã-i acopere de rușine. Și latiniĩ osebit, tot așa, înaintea tuturor, aũ sfințit, dupã obiceiul lor, apa, și aũ sãrat-o cu sare. Și, astfel sfințindu-le, le-aũ așezat în biserica cea mare a latinilor și, închizînd ușile, le-aũ pecetluit și s'aũ dus. În fiecare zi se ruga Domnul cu episcopul și preoții și cu toți pravoslavnicii, postind; așa aũ făcut și latiniĩ. Dupã douãzeci și cincĩ de zile, dupã îndemnul Dumnezeirii, a venit la el (la Domn) episcopul și a zis: «Doamne, chiamã pe latini și pe preoții lor și nu aștepta ziua a patruzecea: sã mergem la bisericã și sã despecetluim, sã deschidem ușile și sã vedem darul lui Dumnezeũ și, ca niște adevãrați robi ai lui, ce se încred cu toatã nãdejdea, nu ne vom rușina». Iar Domnul, chemîndu-i pe toți, dupã sfatul episcopului, a mers la bisericã și a deschis ușile. Aũ intrat toți, și întãiu episcopul pravoslavnic a plecat genunchile și cu lacrimi s'a rugat lui Dumnezeũ, zicînd: «Doamne, tu care ești unul în Treimea cea sfințã, slãvite și închinat, precum de demult ai ascultat pe credinciosul tãu Ilie cu foc între arãtarea adevãrului tãu și ai rușinat pe cei de lege rea,

încă și acum auzi-mă pe mine, nevrednicul robul tău, și pe toți robii tăi cu credință ce se află aici,—nu pentru vrednicia noastră, pe care n'avem, dar pentru slava numelui tău cel sfânt și pentru întărirea adevărurilor celor dintru tine, ale credinții noastre, arată darul nestricat al Sf. Duh în apa aceasta, prin nestricăciunea ei, ca să vadă toți ce sînt la față că numai în Biserica ta a Răsăritului este credința cea adevărată și locul cel adevărat al Sf. Duh; căci tu singur ești acela ce blagoslovești și sfințești toate, Dumnezeu nostru, și ție mărire înălțăm, Tatălui și Fiului și Sfîntului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor, amin». Decî, cîntînd «Domnul este lumina mea și mîntuitorul mieu: de cine mă voiu teme», a despecetluit vasul, în care era apa sfințită, și, văzînd că a găsit apa mai curată și mai luminoasă decît mai înainte și avînd mirosul ei bun de la început, ca dintr'un izvor ce curge, a strigat, zicînd: «Mărire ție, Dumnezeu nostru, mărire ție, cela ce preamărești Biserica ta; mărire ție celui ce în chip minunat preamărești legea pravoslavnică și nu ne rușinezi pe noi, spre mîngîierea noastră». Și către toți a zis: «Veniți de vedeți cum atîtea zile a stătut apa aceasta și cu darul Sf. Duh a rămas nestricată și încredințați-vă că a noastră este credința cea adevă-

rată». Latiniî de asemenea, rugîndu-se și făcînd slujba după obiceiul lor, aû despecetluit vasul, iar într'însul apa era așa, încît îndată-ți venia scîrbă, și toată biserica s'a umplut de miros rău, încît s'aû speriat toți latiniî, și în mirarea lor strigaû: «Adevărată este legea grecească, pe care o ține Domnul: să-și zidească biserica lui adevărată în cetatea noastră, cu toate că noi cu aceasta ne facem de rușine, căci s'a mîniat Dumnezeu asupra noastră și ni-a stricat apa». Și, astfel, rușinîndu-se latiniî cu preoții lor, s'aû împrăștiat cu rușine mare, iar unii dintre dînșii s'aû întors la credința pravoslavnică. Iar Domnul, cu episcopul său și cu toți boierii și oștenii lui, plini de bucurie și veselie, s'aû întors la Curtea sa, slăvind și binecuvîntînd pe Dumnezeu pentru minunea întîmplată, spre întărirea credinții pravoslavnice celei adevărate. A făcut în acea zi o mare veselie orașului întreg și tuturor ostașilor săi. Cu jurămînt aû învoit toți locuitorii țerii Ardealului să se zidească biserică, care nici-odată să nu se risipească. Îndată ce Domnul a început a zidi (dar nu în cetate, ca nu cumva cu schimbarea vremilor să se risipească, ci la marginea orașului, lîngă zidurile cetății; într'un loc frumos), și o aû zidit. *Și episcopie a așezat acolo (căci mai înnainte în alt loc trăiaû episcopii), și astăzi este și cu*

ajutorul lui Dumnezeu dăinuiește. A așezat acolo pe cel d'întăiu episcop de Bălgrad, Ioan, bărbat smerit, cu fapte bune și sfânt, care acolo, trăind cu sfințenie, s'a învrednicit a primi darul facerii de minuni. După moartea lui, trupul i-a rămas nestruciat și este până acum cu bună mireasmă, făcînd multe minuni acelor ce cu credință se apropie de sicriul lui, întru slava lui Hristos Dumnezeu nostru, căruia i se cuvine toată slava, cinstea și închinăciunea, cu cel fără de început al său Părinte și cu prea-sfîntul, preabunul și de viață făcătorul său Duh, acum și pururea și în vecii vecilor, amin. — Acestea s'a scris, cetind în letopisețul murtenesc și auzind-o de la mulți marturi vrednice de credință, și mai ales de la dumnealui Vistierul ce era atunci, iar acum Logofăt-Mare al Țerii-Românești, și de la Dragomir-Marele-Pitar al acelei țeri¹.

Așa s'a înălțat deci Mitropolia Romînilor din Ardeal, pe vitejia veche a lui Ștefan și pe vitejia mai nouă a lui

---

¹ Ghenadie Enăceanu, *Din istoria bisericească a Romînilor*, extracte din jurnalul «Biserica ortodoxă romîna» pre anul al VII», 1883, București, Tip. cărților bisericești, 1882; p. 144 și urm.

Mihaï, pe înțelepciunea amînduror strămoșilor. Numele lor se înfrățesc în acest măreț așezămînt, precum se înfrățesc în recunoștința noastră. Și închipuirea noastră-î vede, ca în vechile icoane de ctitori, îngenunchiați unul în fața celuilalt, cu cununile lor neatîrnate și glorioase pe cap, ținînd în mîni vînjoase, Moldoveanul de o parte, Munteanul de alta, clădirea minunată în care, în timp de veacuri, a trăit, cu toate prefacerile și dezbinările, sufletul Romînilor ardeleni.

Aceste pagini sînt o reproducere, fără note, a unui memoriu cetit la Academia Romîna, în ziua de 2 Iulie 1904, zi a prăznuirii lui Ștefan-cel-Mare, și tipărit în *Analele* acestei instituții.

Cine ar dori să se lămurească în amănunte poate ceti :

Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, București, Carol Göbl, 1902.

Bunța, *Vechile episcopii romînești a Vadului, Geoagiului, Silvașului și Bălgradului*, Blaj, 1902.

Bunea, *Discursuri, Autonomia bisericească, Diverse*, Blaj, 1903.

T. V. Păcățian, *Istorici vechi, istorici noi*, Sibiiu, 1904.

Bunea, Răspuns d-lui Păcățian, în *Unirea* din Blaj, 1904.

ERATA :

A se îndrepta, la p. 25, r. 6 de sus: «Sîngiordz» cu «Ocna».

